

„... nemcsak föltárni s bemutatni kell az igazságot, hanem megkeresni. Elibe menni, nyomába szegődni; meghallani hegyeken túli dobogásait vagy sóhajait a kövek alól.

Jelenlevővé tenni ott is, ahol még árnyéka sem látható.”

Csoóri Sándor

„Félremagyarózott és elhallgatott igazság! Egy aljas kor aljas titkai”

Kollektívizálás, kulákvildözés, téeszésítés

Boncz Illés interjúja: „1941. Január 1-től 1986. Április 1-ig a kereskedelemben dolgoztam. Kisújszálláson és később országos viszonyba is. Kulák is voltam. Vas és műszaki kereskedésbe dolgoztam kilenc éves korom óta. Kilenc éves korom óta dolgoztam édesapámmal az ültetvényeken, földeken. Ebben az időben sok embernek inasnál kellett lennie, ahogyan én is az voltam, és amit a ház tulajdonosa kiadott parancsba azt szó nélkül meg kellett csinálni, ha szerettem, ha nem mivel a munka az élethez már nélkülözhetetlen, ahogyan a megéléshez is. A gazdagok kezében volt az irányítás és a gazdálkodásnak a szervezése. Voltak kisparasztok, nagyobb parasztok, a földbérlők, földbirtokosok ez volt akkoriban a hierarchia. „

„Ezeknek cselédek voltak vagy napszámosai, tanyásai, akik kint laktak a földbirtokosok tanyáin. A napszámosok a szegény emberek voltak, akiket a földesurak dolgoztattak. Voltak a nagyon szegény emberek és voltak azok, akik meg tudtak élni, de éppen hogy csak. Éhen hálsról nem lehet hallani többet inkább arról, lehet, hogy valaki olyan betegséget kapott el hogy azt nem tudták meggyógyítani vagy nem volt elég pénze, hogy kifizesse az orvost, hogy meg tudja gyógyítani. De voltak olyanok is, akik a sok munkába belehaltak vagy a legtöbb külföldről bejött szovjetek. Akik nem engedelmeskedtek nekik azokat egyre többet dolgoztatták, ha valamit rosszul csinált az volt a büntetésük hogy nem láthatták a családjaikat vagy nem kaptam enni, inni egy darabig, de a munkát meg nem hagyhatták abba, csak ha ők megengedték.”

„A cigányok összeszedték a döglött baromfit vagy bármilyen döglött állatot és azt ették muszáj volt nekik, ha életbe szerettek volna maradni. Voltak olyan emberek, akik próbálták megakadályozni ezt a kollektivizálást, mert voltak, akik vesztesek voltak a kollektivizálásban és voltak, akik jutalmazva voltak. Tehát a földosztás oldotta meg ezt a dolgot. Tehát a földtulajdonosoktól és akár a középparasztságtól azoktól nem elvették a birtokot, hanem adtak nekik. Voltak, akiknek voltak állatai szerszámai, amivel tudták művelni a földet és természetesen rajta kukoricát, ilyesmiket, de voltak olyanok is akiknek nem voltak meg az ehez szükséges szerszámai és állatai.”¹

¹<http://lexikon.katolikus.hu/K/kollektiviz%C3%A1s.html>

„A kisparasztságnak volt két lova meg két tehene ezzel gazdálkodtak, de mikor bevonultak az országba sok embernek elvették a birtokát vagy felégették házaikat mikor melyiket. Voltak a propagandák és a politikai gyakorlatosak. A szegény parasztság a középparasztság és még a módosabbak is át maradtak nem menekültek el. A földbirtokosok a nagyobb főbérlok itt hagyták tulajdonaikat és nyugatra vándoroltak. Ami később a vezető tulajdonába kerül és szétszították a szegények között.”

„A két háború között a nagy felszültséget a földkérsés okozta. Minden politikai pártnak az volt a célja hogy a földnélkülieket földhöz jutassa. Másik céljuk még az volt, hogy a Volksbung tagok földjeinek elvétele megszerzése.”

„1945.márc.17-én parasztpárti javaslatot követi, a végrehajtás során a kommunista párt jut túlsúlyra, irányítás az Országos Földbirtokrendező Tanács kezében van.”

Kollektivizálás

A szovjet típusú mezőgazdasági termelőszövetkezet nem népszerű. 1948-49-es hullám során azok lépnek be, akiknek mindegy, hol dolgoznak bér munkásként (földtulajdonnal nem rendelkező cselédek, mezőgazdasági munkások, önálló gazdálkodással sikertelenek)

Alkalmazott eszközök:

- ⊗ sajtópropaganda
- ⊗ személyes agitáció
- ⊗ gazdasági kényszer
- ⊗ fizikai erőszak alkalmazása
- ⊗ büntetőjog.

Kulákellenes kampányok

A falusi életet meghatározták a váltakozó kampányok a termelési, begyűjtési, tagosítási és „kulákellenes” kampányok.

A kulákok 25 katasztrális holdat vagy ennél nagyobb területet birtokol, tulajdonában levő mezőgazdasági terület értéke minimum 350 aranykorona, cséplőgépe vagy kocsmája van. (magasabb jövedelmezőségű terület: nagyobb szorzószám) 50-es évek első harmadában kuláklistán 60-70ezer fő lett.²Rákosi Mátyás 1948. augusztus 20-án kecskeméti beszédében hirdette meg a kuláküldözést, mint a szocializmus építésének fontos

²http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0027_FF11/ch01s04.html

eszközét. Ettől kezdve indult meg módszeresen a magyar középparasztok üldözése, munkájuk lehetetlenné tétele. Kulák volt a 25 hold vagy annál több szántójú, 5 hold vagy annál több szőlőjű paraszt. Kuláklistára kerültek a cséplőgép-tulajdonosok valamint a legkisebb malmot üzemeltetők is, és elindultak a „padlás lesöprések” is. A határozat szerint: „Az Országgyűlés e határozatban elítéli a kommunista diktatúra idején a magyar középparasztsággal szemben tanúsított üldözést és megkülönböztetést. Az Országgyűlés javasolja, hogy a kuláküldözés történetéről, körülményeiről méltó módon rendszeresen emlékezzenek meg, mely megemlékezés során a fiatal nemzedékek megismerhetik a magyar középparaszti réteg szenvedéseit. A megemlékezés napja minden év június 29-e, Péter-Pál napja, mely régi hagyomány szerint a betakarítás kezdetének napja, a parasztság ünnepe volt.” A határozat nyomán született meg egy kecskeméti köztéri emlékmű állításának terve. Az ügyet a Kecskeméti Református Ifjúsági Egyesület (KRIE) karolta fel.

A mai fiatalságnak eszmei alapot jelenthet a kulákság. Ennek alátámasztására az 1939-es, illetve az 1947-es választási eredményeket említeném meg. 1939-ben a Nyilaskeresztes Párt még csak listát sem tudott állítani Kecskeméten. 1947-ben pedig, a rossz emlékü

„kékcédulás” választásokon, a Független Kisgazda Párt és utódszervezetei szereztek meg a szavazatok háromnegyedét, míg a csalást alkalmazó Magyar Kommunista Párt alig szerzett többet tíz százaléknál. Éppen ezért nem véletlen, hogy 1948-ban itt hirdette meg Rákosi a kuláküldözést, mert az itt élő emberek hite és tartása volt a kommunista totális hatalom kiépülésének a legnagyobb gátja.

Az Országgyűlés 2012. március 26-án a kuláküldözés idején tönkretett magyar gazdák emléknapjává nyilvánította június 29-ét, Péter-Pál napját, amely a hagyomány szerint a betakarítás kezdete, a parasztság ünnepe. Határozatában a parlament elítélte a kommunista diktatúra idején a magyar középparasztsággal szemben tanúsított kegyetlen üldözést és megkülönböztetést. A méltóságukban és emberségükben tönkretett gazdák és leszármazottaik iránti jelképes gesztus mellett az emléknap fontos céljának tartják, hogy a soron következő nemzedékek is megismerjék a kommunista rendszer működésének embertelenségeit, valamint a magyar felső- és középparaszti réteg szenvedéseinek történetét.

A kulákküldözés az 1948-as kommunista hatalomátvétellel vette kezdetét, amikor a sztálinista Rákosi-rezsim kíméletlen harcot indított a magyar agrártársadalom ellen. A párt minden eszközzel arra törekedett, hogy lerombolja a hagyományos paraszti életformát és a gazdákat földjeik elhagyására kényszerítse. A támadások célkeresztjébe a szovjet mintának megfelelően a kuláknak bélyegzett nagygazdák kerültek, akiket a felvilágosultan gondolkodó politikusok már a két háború között parasztpolgárnak neveztek. A rendszer által folytatott parasztpolitika a Lenin által megfogalmazott úgynevezett hármasszó: „*Támaszkodj a szegényparasztra, szövetkezz a középparaszttal, harcolj a kulák ellen*” jegyében fogant.³

Rákosi Mátyás, a Magyar Dolgozók Pártjának főtitkára 1948. augusztus 20-án kecskeméti beszédében hirdette meg a „kulákküldözést” mint a szocializmus építésének, a mezőgazdaság kollektivizálásának fontos eszközét. Az államhatalom a kulákokat a kapitalista rendszer utolsó maradványainak tekintette, akik a mezőgazdaság szocialista alapon történő átszervezésének fő akadályozói. A kulák a „dolgozó nép” ellenségének lett kikiáltva, és megindult a béreseket foglalkoztató módosabb parasztok módszeres üldözése. A tévesítéssel egy időben országosan mintegy 71 ezer kulákcsaládot tartottak nyilván. Kuláknak hivatalosan az minősült, akinek 25 hold vagy annál több szántója, 5 hold vagy annál több szőlője volt, továbbá a cséplőgép-tulajdonosok és a malmot üzemeltetők - ugyanakkor a gyakorlatban a helyi pártvezetőség döntött arról, hogy ki kerül fel a kulákkönyvre.

A kulákokat különösen súlyosan sújtotta a beszo­lgá­latás, ez az adón túli, irreálisan megszabott teher, ami anyagilag teljesen ellehetetlenítette a középparaszti réteget. Sok kulákká minősített embert a lakásukból melléképületekbe költöztettek ki, a házat pedig elfoglalták a helyi pártfunkcionáriusok. A gazdák tömegével menekültek földjeikről, miután azokat „önként” felajánlották az államnak. Volt, aki nem bírta elviselni a zaklatásokat, és öngyilkosságot követett el, másokat otthonukban vertek agyon vagy a börtönben elszenvedett fizikai bántalmazások következtében veszítették életüket. A kulákok megbélyegzése mindennapos volt, minden igazolványban ott virított a nagy K betű, amely gyermekeik neve mellett az osztálynaplóban is szerepelt. Ezeket a gyerekeket már középiskolába is nehezen vagy egyáltalán nem vették fel, legfeljebb lakóhelyüktől távol, fel-

³<http://lexikon.adatbank.ro/tematikus/szocikk.php?id=79>

sóoktatási intézménybe pedig még a legjobban tanulók sem kerülhettek. Ennek következményeként a nagykorúvá lett gyerekek a községekből, falvakból elköltöztek, és munkásként elhelyezkedve, több év kihagyása után már, mint munkásszarmazásúak kerülhettek egyetemre, főiskolára.

A Sztálin halála után, 1953 júniusában Nagy Imre vezetésével megalakuló kormány a gazdaságpolitika, azon belül is különösen az agrárpolitika terén számos korrekciós intézkedést kezdeményezett.⁴ A kulákok számára a legnagyobb hatásúnak az amnesztiarendelet és a kuláklis-ta eltörlése bizonyult. A kulákkérdés azonban nem került le napirendről, a pártvezetőség Rákosi vezette sztálinista része mindent megtett azért, hogy a kulákokkal szembeni gyűlöletet tovább szítsa. A kulákokat tették felelőssé a termelőszövetkezetek felbomlásáért, de azért is, ha a továbbműködő téeszék gyenge eredményt értek el.

Az 1956-os forradalom leverése után a Kádár-rendszer már inkább a kiegyezésre törekedett a parasztsággal. Az 1959 tavaszán jogi formába öntött termelőszövetkezeti alapszabály lehetővé tette nemcsak a volt „kizsákmányolók” belépését a téeszékbe, hanem azt is, hogy két év után a vezetőségbe is bekerülhessenek. Ezzel a kádári rendszer elismerte, hogy szükség van e réteg szaktudására, szorgalmára, és lehetőséget adott arra, hogy a volt kulákok a helyi társadalomban visszaszerezzék az 1950-es évek első felében elvesztett helyüket.

Az első emléknapon, 2012. június 29-én, Kecskemét főterén emlékművet állítottak a kulákküldözést elszenvedett embereknek, 2014. június 22-én pedig emléktáblát avattak az üldözött, megalázott és kifosztott hazai kulákoknak Csömörön, a kommunizmus áldozatainak tiszteletére létrehozott emlékhelyen. Bár a "kulákká nyilvánításnak" elvileg rendeletileg megszabott keretei voltak, mondvacsinált ürüggyel is bárkiből kulák válhatott, amennyiben a rendszer szemében az adott személy valamilyen okból nemkívánatos elemnek tűnt.

A "*parasztnyúzó intézkedéseknek*", a magas adóterheknek, a beszolgáltatás egyre növekvő mértékének következtében 1952-53 telén, a nagy padlássöprések idején 800 ezer gazdának

⁴Rainer M. János: A magyarországi fordulatok és a szovjet politika, 1944–48. *Rubicon*, 1998/4-5.

nem maradt elég vetőmagja, vagy háztartásában nem tudta magát élelmiszerekkel megfelelően ellátni. Mindeközben négyszázezer embert közellátás elleni bűncselekmények miatt ítéltek el - mondta Tóth Judit. Nagy Imre 1953-as miniszterelnöki kinevezése enyhített valamennyit a "kulákprésen",

de nem szüntette meg teljesen és véglegesen e társadalmi csoport üldözését. (Gyarmati György történész közlése szerint 1953 februárjában 83 ezren szerepeltek a belügyminisztériumi kuláklistán, amit Nagy Imre pár hónap múlva törölt el.)⁵

Az ötvenes években, amikor a tanácsokat szervezték, és kijelölték a helyi párttitkárokat, a kommunisták sokszor írni-olvasni sem tudó embereket igyekeztek kiválasztani a falvak legfontosabb posztjaira.

⁵Cserhalmi Imre; Strassenreiter Erzsébet: *Történelmi kulcsátvétel* (Interjú államosító igazgatókkal) Kossuth Könyvkiadó 1983 [ISBN 963-09-2160-X](https://www.kossuth.hu/konyvkiado/963-09-2160-x)

A kuláklista születése

1948-ban kormányrendelet mondta ki: azok a gazdák, akik 15 holdnál nagyobb olyan birtokkal rendelkeznek, amelynek kataszteri tiszta jövedelme meghaladta a 150 aranykoronát, mezőgazdasági fejlesztési járulékot kell, hogy fizessenek. (Később, 1949-ben 25 holdra és 350 aranykoronára módosították a határokat.) Ez a viszonylag kedvező, 1948-as termés után kivett mezőgazdasági fejlesztési járulék később nagy jelentőségűvé vált. Akit ez érintett, súlyosan fizetett - és nemcsak pénzben.

Ez az adókötelezettség képezte ugyanis utóbb a *"kuláklisták"* alapját (amelyeket 1948-49 fordulóján állítottak össze.) Az a 65-70 ezer ember, akit 1949-ben a "büntetőadóval" megterheltek, felkerült a listára, amelyről akkor sem lehetett lekerülni, ha az illető gazda csökkentette a földje nagyságát - ezt Varga Zsuzsanna, az ELTE agrártörténésze állapította meg egy korábbi írásában.⁶

Az egyre növekvő kötelezettségtől szabadulva a gazdák jelentős része azonban

a tsz-be való belépés helyett a hagyományos életformájától teljesen megválva az iparban keresett megélhetést. Így elmondható, hogy a parasztságot - különösen pedig a kulákságot - sújtó rendelkezések mind-mind a hagyományos paraszti társadalom felbomlását katalizálták.

Romsics Ignác akadémikus megemlíti, felmerült a kulákok esetleges külön falvakba költöztetése is az ötvenes években - ez azonban nem történt meg ebben a formában. A kitelepítések azonban kulákokat is érintettek az évtized elején. Az e kategóriába sorolt személyek nagyobb gépeit viszont bizonyosan elvették, de köztudomású, hogy például gyermekeik nem járhattak egyetemre, olykor még középiskolába sem.⁷

Az ötvenes évek végének, a hatvanas évek elejének kollektivizálása már valóban a "szövetkezz a középparaszttal" jegyében történt, vagyis a lenini hármasszó harmadik része került

⁶KÁVÁSI Klára: Kulák lista. Agóra, Budapest, 1991. 106–110

⁷<http://www.prherald.hu/2015/07/a-kulaklistak-szuletese/>

előtérbe, amikor egy-egy korábbi kuláknak minősített személy is bekerülhetett akár a tsz vezetésébe is - fejtette ki Tóth Judit. De ekkorra már a hatalom megmutatta: még ezt is megengedheti magának.

A szegény- és középparaszti rétegnek tudtára hozták, hogy kétféle magatartás létezik a közös ügyel kapcsolatban. Részt vesznek a kulákok és szabotázsaiuk leleplezésében és az ellenük vívott ádáz küzdelemben a hatalom oldalán vagy szövetséget kötnek a kulákkal a párt ellen. Az egyértelmű elköteleződés elmaradása esetén eldöntötték, hogy az adott személy jó pártkatonára vagy rendszerellenes kollaboráns. Ez általában az egyén helyi kapcsolataitól és a lokális politikai viszonyoktól függött.⁸

Az ellenségkép beágyazásának sikeréért az legaljasabb módszerektől sem riadtak vissza. Nemcsak az adóként, járulékként és beszolgáltatásként meghatározott terménymennyiséget gyűjtötték be, hanem a felesleget is. A felesleget úgy határozták meg, hogy az évi terménymennyiségből levonták a már adóként vagy beszolgáltatásként beadott mennyiséget, majd levonták a család élelmezéséhez szükséges fejadagokat, a vetőmagokat és az állatok ellátásához szükséges mennyiséget. A maradékot egyszerűen feleslegnek minősítették, és önkényesen begyűjtötték. A megsarcolt gazdáknak sokszor annyi terményük sem maradt, hogy ellássák családjaikat, ezért számos esetben a család és az állatok is éheztek. Ha a következő évi vetőmagot élték fel és nem tudtak elvetni, újabb büntetésre számíthattak. A tartalékoló családokat, akik elásták, eldugták a termény egy részét – hogy legyen mit enniük – feketepiacozónak, ellenséges magatartásúnak minősítették és elszámoltató akciót hirdettek. Az elszámoltatást szervező brigádok nagyban támaszkodtak a helyismerettel rendelkező szegényparasztok segítségére.

„...felderített, elrejtett árpa, zab, kukorica és burgonya készletek 10%-át a kulákok leleplező szegényparaszt kapja jutalomként ellenérték megfizetése nélkül. Ebben a jutalomban a községi bizottság szegényparaszti tagjai is részesülhetnek, amennyiben az eljárás során elrejtett készleteket fedeznek fel”⁹

Ugyanakkor a falu legszegényebb rétegei helyett immár sokszor a középrétegeket vonták be az ügyek intézésébe a Kádár-kori kommunista vezetés, ami nemcsak ügyesebb, hanem hatékonyabb agrárpolitikát is jelentett a hatvanas évektől kezdve.

Azok a parasztlak, akik az utolsó kampány során, tehát 1960–61 fordulóján lettek beszorítva a tsz-be, sok esetben azért maradtak utoljára, mert a legnagyobb ellenállást tanúsították a meg-

⁸Huhák Heléna – „Ne higgy a Kuláknak”, Kommentár, 2013/4

⁹Kávási Klára – *Kulák lista*, AGORA, Budapest, 1991, 38. o.

előző kampányok során. Nem véletlen, hogy mindössze másfél hónap alatt, 1960. december 1. és 1961. január 15. között tsz-ellenes bűncselekmények miatt 190 esetben járt el a politikai rendőrség. Ez két és félszer több volt, mint a megelőző hónapban. A leggyakoribb bűncselekménytípus a tsz elleni izgatás volt, 153 ilyen esetet rögzítettek az említett periódus alatt. A Mezőgazdasági Szabotázselhárító Osztály ebbe a kategóriába sorolta a belépési nyilatkozat visszaszerzése érdekében indított aláírásgyűjtést csakúgy, mint azokat a tüntetéseket, ahol tömegesen követelték vissza e fontos dokumentumot. Akadt példa arra is, hogy az alakuló közgyűlésen kérték vissza a tagok a belépési nyilatkozatot.

A téészek formai megalakítása sem ment könnyen. Nagyon jól tudták a gazdák, hogy ha akadályozni tudják az alakuló közgyűlés összehívását, illetve szabályszerű lefolytatását, akkor a tsz megalakulását is késleltetni tudják. Ennek következtében pedig késve fog megindulni a közös munkaszervezet kialakítása is. Voltak olyan helyek, ahol egyszerűen nem jelentek meg az új belépők, s így a szükséges taglétszám nélkül hónapokig nem tudták megtartani az alakuló közgyűlést. Másutt az újonnan belépők felszólalásaikkal, követeléseikkel megzavarták a közgyűlés menetét, s esetleg ezt követően távoztak onnan. Kemény konfliktusok kísérték a közös táblák kialakítását, csakúgy, mint a leltározást. Gyakran előfordult, hogy amikor a leltározó bizottság megjelent a gazda portája előtt, akkor nem engedte be, vagy ha be is engedte a bizottságot, de már a leltározó jegyzőkönyvet nem írta alá. Régóta bevált taktika volt, hogy az új belépők a gyenge minőségű, kevés hozamú, gyakran nem egészséges állataikat adták át a közös gazdaságnak, a jobbakat visszatartották a háztáji gazdaságban. Azokon a helyeken, ahol még nem volt közös istálló, a gazdák igyekeztek elérni, hogy saját állataikat továbbra is ők gondozzák. Sikerüket mutatja az alábbi adat: a tsz-ekbe vitt állatok egyharmada, ezen belül a tehének 42%-a, a lovak 52%-a a belépést követően átmenetileg háztáji kezelésben maradt. Az általam vizsgált megyék közül Nógrádban például a tehénállomány 60%-a, a sertések 67%-a maradt a korábbi tulajdonosok gondozásában.

A kezdeti időszakban 1949. és 1956. között – diktatórikus eszközökkel - százával létesülnek állami gazdaságok és ezrével a termelőszövetkezetek. A mezőgazdaság nagyüzemi kereteinek kialakítása 1953-ig erőltetett módon és ütemben haladt. A politika különös gondot fordított a nagyobb birtokú parasztek földtulajdonuktól történő elválasztására. A parasztek által kényszer folytán átadott terület nagyobb volt, mint

amennyit az állam állami gazdaságok létesítésére és termelőszövetkezetek területének kiegészítésére hasznosítani tudott. Ennek következtében tekintélyes mértékű földek maradtak paragon. A szövetkezetek területi növekedése a központilag irányított tagosítások és földrendezések következtében 1953 tavaszáig meredek és töretlen volt. A nagyüzemi táblák kialakítása érdekében végrehajtott rendezések kétféle formában történtek: **tagosítással** történt a táblakialakítás (terület-összevonás), amennyiben a rendezés a település külterületének egy részére történt, **földrendezésnek** nevezték azt az eljárást, amikor a település külterületének egészét bevonták a rendezésbe. (A földrendezésekről részletesebben a birtokrendezés című fejezetben szólnunk.) 1953 tavaszán a kommunista párt vezetésében is felszínre kerültek a nézeteltérések, amelyeknek fő oka a gazdasági sikertelenség, a hiányos élelmiszerellátás és a tömegek politikai elégedetlensége volt. Átmenetileg a pártvezetésben is felülkerekedett az az álláspont, amely fokozottabban kívánja tiszteletbe tartani a parasztek elhatározását. Ennek eredményeként a földművesek egy része kilépett a termelőszövetkezetből. 1955-ben azonban ismét a régi módon folytatódott a kollektivizálás, amelynek az 1956-os forradalom vetett véget.

Az első években a termelőszövetkezetek kis területeken gazdálkodtak. 1950-ben a szövetkezetek több mint egynegyedének átlagos területe a 115 hektárt sem érte el. A termelőszövetkezetekben a termelés technikája – különösen 1953-ig – kevésbé változott. A termelés továbbra is nélkülözötte a mezőgazdasági gépeket és alapvetően a kézi munkára épült. A parasztek a szövetkezetben munkát a kisgazdaságaikban is használt szerszámaikkal vagy egyszerű gépekkel végezték. Ezen időszakban változatlanul a kapa és a kasza volt a termelés nélkülözhetetlen eszköze.¹⁰

¹⁰Száray Miklós-Kaposi József Történelem IV. (Nemzeti Tankönyvkiadó 2006)

A vázoltakból egyértelműen kitűnik, hogy a szövetkezetesítés ezen időszakában a kisgazdaságok egyesítését nem kísérte a mezőgazdasági munkák megfelelő gépesítése. A kialakított nagy területen, táblákon kisüzemi eszközökkel, kisüzemi módon termeltek. Amennyiben kollektívan is végezték a munkát, ez nem jelentett mást, mint hogy a régi, elavult munkamódszer szerint, kezdetleges technikával többen, azonos fajta munkát egymás mellett végeztek.

Az állattenyésztés és az állattartás modernizálása terén a helyzet még kedvezőtlenebb volt, mint a növénytermesztésben. A nagyüzemi istállók építése, mint elsődleges feltétel, nem történt meg. Kevés új nagyüzemi férőhely létesült és a megépített istállók is korszerűtlének voltak, nem tették lehetővé a termelékenyebb, gépesíthető munkafolyamatok kialakítását.

A mezőgazdasági nagyüzemek körébe tartoztak az állami gazdaságok, amelyeknek feladata lett volna többek között a mintaszerű nagyüzemi gazdaságok működtetése. Erre azonban a 1960-as évek közepéig nem voltak képesek. Mindez annak ellenére történt, hogy az állami gazdaságok jelentősebb nagyobb összegeket kaptak a beruházásokra, mint a termelőszövetkezetek, mégis csak az 1960-as évek végére jutottak el oda, hogy a fontosabb állati termék és növénytermelésben jobb eredményt értek el, mint a más típusú gazdaságok és mint a régi nagybirtokok. Az állami gazdaságok több-kevesebb sikerrel igyekeztek betölteni azt a másik fontos feladatukat, hogy termékeikkel hozzájáruljanak az állam központi készleteihez és a mezőgazdasági exporthoz.

A földreform a háború előtti öt állami nagybirtok területének egy részét igénybe vette és felosztotta a környező községek nincstelen agrárproletárjai között. Ugyanakkor új állami birtokok is létesültek. 1948-ban már mintegy 100 állami gazdaság működött 63 ezer hektár földterületen. 1953-ra már félezer állami gazdaság létezett és ezekhez tartozott az ország szántóterületének 13 %-a. Majd ezt követően a centralizáció eredményeként az állami gazdaság száma jelentősen csökkent, kezelésükben lévő fölterületek területében azonban változás nem történt.

A kollektivizálás során a mezőgazdaság gépesítése a következő módon történt. Az állami gazdaságoknak saját gépállományuk volt. A termelőszövetkezetek és az egyéni gazdaságok nem vásárolhattak nagy gépeket (traktor, kombajn, cséplőgép, stb.). Az erő- és a nagy munkagépek állami tulajdonban voltak, s ezeket az állami gépállomások működtették.¹¹

Ezáltal a termelőszövetkezetek önálló gazdálkodását már az a körülmény is kizárta, hogy nem rendelkeztek a használatukban lévő mezőgazdasági földterület műveléséhez szükséges gépállománnyal. A termelőszövetkezetek szerződést kötöttek a gépi munkák elvégzésére az idő-

¹¹<http://www.tti.hu/esemenyek/681-kollektivizalas-es-allami-eroszak-konferenciabeszamolo%20%20%20>

közben létesített állami **gépállomásokkal**. Mindezt indokolta az a helyzet, hogy a termelőszövetkezeteket az állam külön-külön nagy teljesítményű mezőgazdasági gépekkel ellátni nem tudta. A termelőszövetkezetek pedig nem rendelkeztek megfelelő anyagi erővel ahhoz, hogy saját gépparkot létesítsenek. Ezért gazdaságilag is az látszott indokoltnak, hogy centralizálják a nagy munkagépeket, amely egyben a gépek gazdaságosabb kihasználását is kellett hogy eredményezze. **A gépállomások, mint vállalatok** a gépek kapacitásának minél eredményesebb felhasználásában voltak érdekelek, még a munka minőségének rovására is. Minél fejlettebbek lettek a kollektív gazdaságok, annál nagyobb kárt okozott nekik, hogy nem rendelkeztek erőgépekkel és nagy munkagépekkel. Végezetül ez vezetett ahhoz, hogy az 50-es évek végén a mezőgazdasági gépek állami monopóliumát megszüntették és a **gépállomásokat gépjavító állomásokká** alakították át.

Az állami gazdaságok területében szinte alig történt változás. Földterületük 900 ezer hektár volt, az ország mezőgazdasági területéből való részesedésük (10-12 %) nem változott.¹²

A mezőgazdasági szövetkezetek földtulajdoni és földhasználati viszonyaiban változások történtek. 1957. elejére megváltozott a szövetkezetek tagjainak a szociális összetétele, annak következtében ugyanis, hogy a szövetkezetekből elsősorban a földtulajdonos, s inkább a középparaszti kategóriába tartozó gazdák léptek ki. Ennek következtében a termelőszövetkezetek által használt földterületben dominál az állami tulajdonban lévő földek aránya, mezőgazdasági területük 75 %-a állami föld volt. Ezeket a földterületeket az állam az ún. állami tartalékföldről adta át ingyenes használatra. A termelőszövetkezetek használatában lévő, tagok által bevitt földterület mintegy 25 %-ra csökkent. Ezen időszakban az agrárpolitika – felismerve a mezőgazdasági termelésnek (az élelmiszertermelésnek és a lakossági ellátásnak) ebben az egyéni gazdaságok meghatározó szerepét – kiállt ezek támogatása, termelési biztonságának megszilárdítása mellett és ezt több intézkedés is alátámasztotta. 1957-ben mintegy 1,3 millió egyéni gazdaságot tartottak nyilván, ezek gazdálkodtak az ország mezőgazdasági terü-

¹²Botos János: *Az államosítás és a szakszervezetek*. Budapest: Népszava. 1988. [ISBN 963-322-716-X](https://www.isbn-international.org/number/963-322-716-X)

letének 52 %-án, szántóterületének 71 %-án és foglalkoztatták a kereső lakosságnak több mint felét. Ezekre az egyéni gazdaságokra a földterület nagyfokú elaprózottsága volt a jellemző. A gazdaságok több mint a fele olyan 5 katasztrális hold alatti gazdaságtípushoz tartozott, amelynek döntő többsége nem tudott egy családot eltartani. Az egyéni gazdaságokra ezen időszakban jellemző volt továbbra, hogy:

- felszereltségük igen alacsony színvonalú volt és ugyancsak korszerűtlen és elmaradott volt mind a tárgyi feltétel, mind a műszaki fejlettség;
- árutermelésük alacsony színvonalon mozgott;
- munkaerőhelyzetük ellentmondásos volt, mert a kisgazdaságokban munka-erőfelesleg volt, a nagyokban munkaerőhiány mutatkozott.

Mindezek ellenére elmondható, hogy – és a mezőgazdasági adatok is ezt támasztják alá – 1957-ben az egyéni parasztok gazdálkodási kedve visszatért. A föld ára is jelentősen megnövekedett. Az MSZMP politikája a hatalom megerősödésével 1957. második felében megváltozott. 1958. elején már csökkenni kezd a beruházási hajlam az egyéni gazdaságokban. Az egyéni gazdálkodás perspektívája a parasztság számára egyre inkább megkérdőjeleződött. 1958-ban a deklarált agrárpolitikai dokumentumok egyre erőteljesebben hangsúlyozzák a mezőgazdaság átszervezésének a szükségességét. A mezőgazdasággal kapcsolatos állami irányítási eszközök (ár-, adó-, hitel, támogatáspolitikai) is egyértelműen a mezőgazdasági termelőszövetkezeteket támogatták. Az agrárpolitika eszköztárában kiemelkedő jelentőségűnek számított az a kormányhatározat, amely 1958. január 1-jén lépett életbe, s amely jogszabály a termelőszövetkezetek megkülönböztetett állami támogatásának a rendszerét foglalta egységes szerkezetbe és kisebb-nagyobb módosításokkal 1967-ig volt érvényben.

A mezőgazdaság kollektivizálásának a folytatása az 1950-es évek első felére emlékeztető politikai kampánnyal párosult, s a földhasználati viszonyok gyökeres megváltozása - 1959 eleje és 1961 tavasza között - három periódusban történt.

A kollektivizálás lényegében 1961 végére befejeződött. 1961-62-őt követően a mezőgazdasági szövetkezeti szektorban jelentős földkoncentráció alakult ki a szövetkezetek egyesítése útján. Ez a folyamat az állami gazdaságokban is végbement. Az 1962-től 67-ig terjedő időszakban a termelőszövetkezetek közötti földrendezések, az állami gazdaságokkal való földcserék voltak jellemzőek. Az egyesülések következtében fokozatosan kialakultak a nagyüzemi gazdálkodásra alkalmas táblaméretűk, átformálódtak a települések határai és eltűntek „az apró parcellák nyomai”.

1945-ben a kormány meghatározó erői is földosztást akartak. Vita abban volt, hogy életképes parasztbirtokokat alakítsanak ki, ez esetben nem kaphat minden igénylő földet, vagy adjanak minden igényjogosultnak, ami kis- és törpebirtokok elszaporodását eredményezi. Az előbbi álláspontot képviselte a kisczapat, az utóbbit pedig a kommunista párt és a parasztpárt jelentős része. A kommunisták is tisztában voltak azzal, hogy a föld felaprózása életképtelen kisbirtokokhoz vezet, de ők távlatokban úgyis szovjet típusú szövetkezeteket akartak, az adott pillanatban tehát a kérdés propagandisztikus jellegéből indultak ki. Ezért szerezték meg maguknak a kormányban a földművelési tárcát és népszerűsítették Nagy Imrét, mint kommunista földosztó minisztert. 1948-ig tagadták, hogy a parasztságot kolhozokba akarnák kényszeríteni. 1948-ban azonban nyilvánosságra hozták szövetkezetpolitikai irányelveiket, amelyben a mezőgazdaság szocialista átalakításának módozatait foglalták össze.

A szövetkezet nem kommunista találmány, hanem a magángazdálkodók önkéntes gazdálkodási, értékesítési társulása. Ennek segítségével kívánták megteremteni az ún. szocialista mezőgazdaságot, amely eleve a magántulajdon felszámolására épül, és célja az egységes szocialista állami tulajdon létrehozása.¹³

Mezőgazdaság

A magyar parasztság nagy ellenszenvvel fogadta a kolhozosítás gondolatát, sőt a kommunista párt egykori moszkvai agrárpolitikusa, Nagy Imre is rámutatott a terv elhibázott és elcsúszott voltára. (Rákosi ezért 1949-ben kizárta a pártvezetésből) a parasztság ellenállásának dacára 1953-ig 1/3 részüket kényszerítették állami gazdaságokba, több százezeren felhagytak a gazdálkodással, és a nehéziparban helyezkedtek el. A termelés az ostoba gazdasági struktúra mi-

¹³Botos János: *Az államosítás és a szakszervezetek*. Budapest: Népszava. 1988. [ISBN 963-322-716-X](https://doi.org/10.1007/978-96-3-322-716-X)

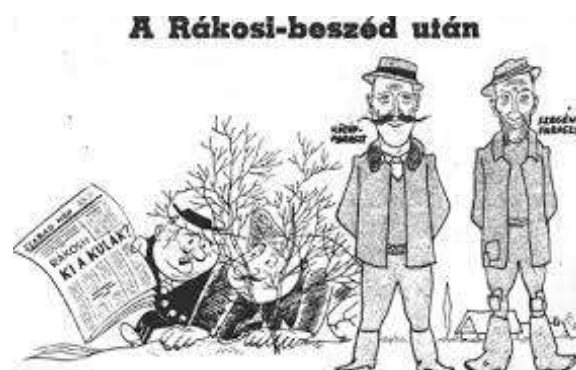
att drasztikusan visszaesett, 1952-re 1,2 millióból 800ezer parasztcsaládnak nem maradt vetőmagja, mindent elvettek tőlük, éheztek (Magyarország történetében először – és remélhetőleg utoljára – gabona és bor importra szorult. Aki nem szolgáltatta be, attól elvették erőszakkal (padlássöprés, elviselhetetlen beszolgáltatottsági kötelezettség, tagosítás). Gyapotot, gumipityangot termesztettek, ami egyáltalán nem hozott termést, mivel mediterrán körülmények szükségesek hozzá. 1953-ban 1 millió hold vetőterület parlagon maradt.

Iparosítás

Egyoldalúan erőltették a nehézipart, a bányászatot, a hadiipart (Gerő Ernő utasítására avas és acél országa lettünk, holott Magyarországnak nem volt elég nyersanyaga, importálni kellett a vasércet), a textil-, és élelmiszeripar fejlesztését elhanyagolták. A fogyasztóipart, az infrastruktúrát, az oktatás és az egészségügy támogatását elhanyagolták (1951-ben újra be kellett vezetni a jegyrendszert). A sztahanovizmus miatt, az emberek nem vették komolyan a munkát, a teljesítményt. Tervgazdálkodás folyt (3, majd 5 éves terv – egyoldalú iparosítás a mezőgazdaság rovására), az előirányzott terveket kellett felülmúlni. Államosították a bankokat, vállalatokat, 10személynél többet foglalkoztató üzemeket, műhelyeket, a bérházakat. A hatalmas új ipari centrumok kiépítése nagyszámú munkaerő bevonását tette szükségessé. Az utánpótlás elsősorban a mezőgazdaságból érkezett, de meggyorsult a nők munkába állása is.

Életmód a Rákosi korszakban

Rákosi és a hozzá legközelebb állók azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy az országot viszonylag rövid időn belül a Szovjetunióhoz hasonlóra formálják. Ezért igyekeztek a mindennapi életet hozzáigazítani a szovjetunióbelihez. Az iskolákban kötelezővé tették az orosz nyelv tanítását; a mozik többségében szovjet filmeket játszottak, a könyvesboltokat ellepték a szovjetszerzők magyarra fordított könyvei.

A sajtó csak olyan híreket közölt, amelyek megfeleltek a kommunista nevelés követelményeinek, a világban történt eseményekről csak szűkszavúan, gyakran hazug tájékoztatás jelent meg. Az ország határát hermetikusan lezárták: egyszerű halandó nem utazhatott külföldre.¹⁴

1950-re, az első 5 éves terv indulásának idejére az ország újjáépítése jórészt befejeződött. A városokban ugyan még lehetett találni romos házakat, de a vasút, a bányászat, az ipar, a mezőgazdaság termelése elérte, sőt némely területen meghaladta a háború előtti szintet. A terv fő célkitűzése az iparosítás volt, elsősorban a nehézipar elsődleges fejlesztését irányozta elő. A feszített iparosítási program és az egyoldalú nehézipar-központúság miatt azonban elhanyagolták a mezőgazdaság, de még a könnyűipari ágazatok fejlesztését is.

Az ipar fejlesztéséhez szükséges összeget elsősorban a lakosságból préselték ki. 1949-től rendszeressé váltak a békekölcsön-jegyzések, amelynek során a dolgozók fizetésüknek általában 10 %-át önkéntesen kölcsönadták az államnak, mely 20 év alatt fizette vissza. A piac szerepe a gazdaságban teljesen megszűnt.

A társadalom megfélemlítése: ÁVH, Recski munkatábor: a rendszer ellenségei az ÁVH kezébe kerültek, ill. a recski büntetőtáborba. „Aki nincs velünk, az ellenünk van!”.

Az ötvenes évek nagy vesztese a parasztság volt. Rákosi már 1948-ban meghirdette a mezőgazdaság kollektivizálását, mint a szocializmus felépítésének előfeltételét. Mivel a parasztok nem hajlottak arra, hogy önszántukból belépjenek a termelőszövetkezetekbe, velük szemben elsősorban a gazdasági kényszer eszközeit alkalmazták. Bevezették a kötelező beszolgáltatás rendszerét. Ez azt jelentette, hogy pontosan előírták, egy meghatározott földterület után mennyi terméket kell csaknem ingyen az államnak leadni. Ha a parasztember beszolgáltatási kötelezettségét nem teljesítette, végrehajtók jelentek meg nála, akik elvittek mindent, amit a házban találtak. Ebből az időből származik a lesöpört padlás kifejezés, ami arra utal: a végrehajtók még a padláson szétszóródott búzaszemeket is elvitték. Gyakran előfordult, hogy a beszolgáltatás után a parasztnak nem maradt egyetlen betevő falatja sem. Ilyenkor vagy belépett a tsz-be, vagy elment segédmunkásnak a nagy építkezések valamelyikére.¹⁵

¹⁴Pünkösti Árpád: *Rákosi a hatalomért*, Budapest, Európa Kiadó, 1992 ISBN 963 07 5412 6

¹⁵Pünkösti Árpád: *Rákosi a csúcson*, Budapest, Európa Kiadó, 1996 ISBN 963 07 6048 7

A modern technika hiányát a nagy számban rendelkezésre álló olcsó munkaerő pótolta. Ha nem is jól fizetett, de valamilyen munkát mindenki talált magának, még az alacsonyan képzettek is. A modernizációs folyamat ezekben az években felgyorsult. Az ötéves terv folyamán sok helyre lejutott a villany, ami gyökeresen átalakította a falusi lakosság életét is. Nyomában megjelent a mozi és a rádió.

Elsősorban a városokban nőttek a lakosság kulturális igényei. A színházakban bemutatott darabok nagy része propaganda célokat szolgált. Ugyanez mondható el a könyvkiadásról is.

Az emberek táplálkozása lényegében visszaállt a háború előtti szintre. Időnként ugyan komoly élelmezési nehézségek támadtak, országos átlagban mégis némi javulásról beszélhetünk. ekkor vált ugyanis általánossá az üzemi étkeztetés, amelynek keretében az emberek többsége legalább napjában egyszer olcsón meleg ételhez jutottak. Kiepült a gyermekétkeztetés hálózata is. A városi tömegközlekedés – az állami támogatás hatására – rendkívül olcsóvá, mindenki által igénybe vehetővé vált. Megkezdődött a budapesti metró építése.

Az egészségügyi helyzet jelentősen javult. Ebben nagy szerepet játszott az új gyógyszerek – mindenekelőtt az antibiotikumok – megjelenése. Az általános ingyenes orvosi ellátás következtében nagymértékben csökkent a csecsemőhalandóság. Az orvosi rendelőkben, kórházakban általánossá vált a zsúfoltság.¹⁶

Az iparban, a közlekedésben, a kereskedelemben és a hivatalokban, teljes körben bevezették a dolgozók nyugdíját, ennek összege azonban csekély volt.

Az ötéves terv célkitűzései nem voltak összhangban az ország teherbíró képességével. Az emberek életszínvonala egyre romlott, eközben az újságok tele voltak győzelmi kijelentésekkel. A személyi kultusz fogalmának kapcsán Rákosi, aki Sztálin legjobb tanítványának vallotta magát, a propaganda számtalan eszközét bevetette önmaga népszerűsítése érdekében. Népszerűsítésére példátlan propagandakampány bontakozott ki. Ennek lett alárendelve hazánk

¹⁶Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében* (Osiris, 2001 (2005)) ISBN 9633898137 ISSN 1218-9855 (a 2001-es kiadás: ISBN 9633799112)

kulturális élete. A „bölcset vezető”, a „dolgozók apja” néven is emlegetett főtitkár képe Sztálin arcképe mellett minden állami intézmény falán ott lógott. Nyilvános fellépéseit az utolsó mozzanatig aprólékosan megtervezték, gyakran fényképezték, filmezték egyszerű munkások vagy parasztemberek társaságában. Festmények, szobrok százai készültek róla, valamint nagy tanítómesteréről, Sztálinról. Irodalmi alkotások, zeneművek készültek dicsőítésükre, megrendelésre. Valóságos kulturális termelőmunka folyt. A „magyar Sztálin” beteges vezérkultusza az 1952. március 9-én megtartott 60. születésnapján teljesedett ki. Magyarország egyemberként ünnepelte a vezért: méltatták Rákosi nagyszerű tetteit és kiváló személyiségét. Mindenütt felállva tapsoló, éljenző tömeg várta. Tiszteletére számtalan kiadványt jelentettek meg, ajándékok és jókívánságok tömegével árasztották el, arcképével bélyegsorozatot nyomtak, valamint munkaversennyel kedveskedtek neki.¹⁷

Bár az 1956-os forradalom után a személyi kultusz külsőségeit mellőzték, és a kollektív vezetés formális követelményeit betartották, valójában mégis egyszemélyi vezetés jött létre. Gazdasági téren a rendszer kétségkívül eredményeket könyvelhetett el. Az 1957-ben – lényegében változatlan árak mellett – végrehajtott béremelések növelték a munkások és alkalmazottak életszínvonalát. A beszolgáltatási rendszer pedig a parasztság helyzetére hatott kedvezően. Az életszínvonal emelkedésében jelentős szerepet játszott az a segítség, amellyel a kommunista tömb valamennyi országa – különösen Kína és a Szovjetunió – segítette a Kádár-rendszert.

1956 után sajátos helyzet alakult ki a magyar mezőgazdaságban. A termelőszövetkezetek nagy része felbomlott, visszaállt a kollektivizálás előtti állapot. 1958-ban újra megindult a kollektivizálás, a parasztság termelőszövetkezetekbe kényszerítése. A folyamat 1959-ben felgyorsult, tömegmértűvé vált. Nem hirdettek harcot a kulákok ellen, megengedték, hogy a tagok maguk válasszák meg vezetőiket, a belépni nem akarókat nem vitte el az ÁVH, és gazdasági kényszert sem alkalmaztak oly mértékben, mint korábban. A parasztek ellenállása is csökkent: többségük belátta, a belépés elkerülhetetlen, és aláírta a belépési nyilatkozatot. A mezőgazdaság átalakítása lényegében 1961-re befejeződött, erre az időre a mezőgazdaságilag művelhető területek döntő többsége a tsz-ek tulajdonába került.

Az 1960-as évek elején, miután befejeződött a forradalom utáni konszolidáció folyamata, valamint a mezőgazdaság átszervezése, nyilvánosan soha ki nem nyilvánított kompromisszum alakult ki a társadalom és a hatalom gyakorlói között. Ezt egyrészt a kádári „Aki nincs ellenünk, az velünk van” jelszó fejezte ki, másrészt az, hogy a lakosság jelentős része mindinkább

¹⁷Kocsis Piroska: Rákosi Mátyás hatvanadik születésnapjának megünneplése, Budapest, 1952

távol maradt a politikától, mintegy ráhagyva azt a hatalom birtokosaira, és visszavonult a magánéletbe, a munkába. A lakosság elment a rítusszerűen ismétlődő és többnyire 90-95% fölötti részvételi arányt mutató választásokra, az állami ünnepekre, a május elsejei felvonulásra.

Az életmód változása a hatvanas évek közepén kezdődött. Erre az időszakra kialakult a magyar mezőgazdaság sajátos modellje, amely a nagyüzem (termelőszövetkezet) és a kisüzem (háztáji gazdálkodás) kombinációjára épült. A magyar gazdaság az európai élvonalba küzdötte fel magát. Ennek eredményeként megszűnt a korábbi évekre jellemző élelmiszerhiány. Az üzletekben bőségesen volt élelem, még hozzá igen olcsó árakon. Megváltoztak az emberek táplálkozási szokásai, a hús és húskészítmények a mindennapos étkezés elmaradhatatlan részévé váltak.¹⁸

Az életmód változását nagymértékben befolyásolta a szabadidő megnövekedése. Először az iparban vezették be a szabad szombatot, majd általánossá vált. A heti munkaidő 42, később 40 órára csökkent. A szabadidő megnövekedése a turizmus rohamos növekedését eredményezte. Ez együtt járt a korábban szigorú utazási korlátozások enyhülésével. Ezek az évek egész Európában a mindennapi élet modernizálásával jártak együtt, és ez alól Magyarország sem volt kivétel. A háztartásokban általánossá vált a mosógép, a porszívó és a hűtőszekrény használata. Különösen nagy jelentősége volt a televízió elterjedésének. A gondok és problémák ellenére Magyarország ezekben az években jelentősen különbözött a keleti tömb országaitól. 1963-ban amnesztiában részesült az 1956-os forradalom elítélteinek döntő többsége, és a rendszer tudomásul vette, hogy az emberek nagy része nem marxista, így nem követelte meg a lojalitás látványos kinyilatkoztatását. Nem gördítettek akadályt a vallásgyakorlás útjába, és azt is eltűrték, hogy egyes értelmiségiek időnként nyilvánosan tiltakoztak egyes intézkedések ellen. Kádár János volt a keleti tömb egyetlen vezetője, akinek fényképe nem függött a hivatali szobák falán. A nyugati világ értékelte ezeket a különbségeket.

Ebben az időszakban az oktatásügyre az állandó átszervezések, reformok bevezetése volt a jellemző. Kiszélesedett a közoktatásban részt vevők köre. 1962-ben a felsőoktatásban megszüntették a származás szerinti kategorizálást, ugyanakkor olyan feltételeket igyekeztek teremteni, hogy a munkás és paraszt származású fiatalok száma ne csökkenjen az egyetemeken, főiskolákon.

¹⁸Valuch Tibor: *Hétköznapi élet Kádár János korában* (Corvina, 2006) ISBN 9631354105 és ISSN 17874076

A szocialista országokban szokatlanul nagy utazási szabadság is hozzájárult ahhoz, hogy a polgárok örüljenek a rendszer kínálta előnyöknek, s ne adjanak hangot elégedetlenségüknek. A szocialista tömb országaiba (kivéve a Szovjetuniót és Jugoszláviát) piros útlevelemmel vízum nélkül lehetett utazni. A nyugati országokba háromévenként - minimális valutakeret felhasználásával - kék útlevelemmel mehettek azok, akiket a rendszer arra alkalmasnak tartott.

A magánszféra további erősödését jelentette a hétvégi telkek megszerzésének lehetősége. A városi ember hétvégéit kis házának csinosítására, telkének művelésére fordította. Ezzel nem csak a nagyvárosi betondzsungelnek fordított hátat, de a társadalomból is kivonulhatott. Ehhez autóra is szüksége volt, s mivel az átlagfizetések nem tették lehetővé ezeknek a javaknak az elérését, a legtöbb ember túlórázott, a "második gazdaságban" próbálta jövedelmét kiegészíteni. 1945 elején az Ideiglenes Nemzeti Kormány egyik első intézkedése volt a földosztás megkezdése. Ez természetesen kiemelkedő társadalmi érdek is volt. A vita egy életképebb középparaszti réteg vagy egy szélesebb kisparaszti réteg kialakítása körül bontakozott ki a kiscgazdák és a kommunisták között. Végül Nagy Imre vezetésével felosztották a 100 kat. Hold feletti birtokokat, és átlagban 5,1 holdas birtokokat alakítottak ki. Az 1945-ben alakult új kormányban a kommunista Vas Zoltán vezetésével Gazdasági főtanács alakult, s a gyors helyreállítást a kommunisták igyekeztek a maguk érdekéért beállítani.

A kommunisták a Baloldali Blokk révén politikai célokra használták fel a kiscgazdapárt azon kezdeményezését, hogy a földosztás kapcsán történt visszaéléseket bírálják fölül. Az infláció megfékezhetetlennek bizonyult. Az egy évvel korábbi 1 pengő most 50 milliárd pengővel volt egyenértékű, s megjelent a világtörténelem legnagyobb címletű bankjegye, az egymilliárd billió pengő. A pénzrendszer teljesen összeomlott, kialakult az árucserre. Szovjet és amerikai segítséggel a Gazdasági főtanács koordinálásával 1946. augusztus 1-jén bevezetésre került az új pénzegység, a forint.¹⁹

A Szovjetunióknak ugyancsak érdekében állt, hogy a magyar gazdaság teljesítőképes legyen, ezért hozzájárult az Ausztriába hurcolt magyar javak visszaszállításához és a jóvátételi kötelezettség idejének meghosszabbításához. Az Egyesült Államok pedig visszaszolgáltatta a Magyar Nemzeti Bank 1944-ben Nyugatra vitt aranykészletét, és 20 millió dollár áruvásárlási hitelt nyújtott.

A demokratikus erők felszámolása után, 1948-tól megkezdődött a szovjettípusú tervezgaldkodás átültetése magyar környezetbe. Elkezdődött a mezögazdaságban a kolhozok létreho-

¹⁹Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében* (Osiris, 2001 (2005)) ISBN 9633898137 ISSN 1218-9855 (a 2001-es kiadás: ISBN 9633799112)

zatala és a kulákság likvidálása, következtek a rekvirálások és az esztelen beruházások (gumpitypang). Gerő Ernő irányításával megkezdődött a magyarországi nehézipar létrehozása (Sztálin Vasmű), míg könnyűiparra, az infrastruktúra fejlesztésére, a szolgáltatásokra minimális összegek jutottak. A szovjet Sztahanov mozgalom is meghonosításra került (Piokner Ignác élmunkás vezetésével). Az ipari termelésben keletkező selejtet a reakció szabotázs akcióira fogták. Az iparban 1950-re megvalósult a teljes államosítás. 1949-ben megalakult a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa, mely a magyar kereskedelmet adminisztratív keretek közé szorította. A bank és a hitelélet felszámolása után a költségvetés pénzügyi fedezetét – a fedezet nélküli – békekölcsön jegyzések jelentették. A totalitárius gazdaságpolitikában az enyhülést csak Sztálin halála hozta meg, amikor a tervgazdálkodás legkirívóbb visszasságait felszámolták.

Magyarország gazdasági helyzete 1958 és 1968 között

A Kádár-rezsim konszolidálása után folytatódott hazánkban a szocializmus építése. 1958-ban új lendületet kapott a téveszesítés. A befolyásolásra alkalmas eszközök segítségével 1961-re befejeződött a téveszesítés (engedélyezték a háztáji gazdálkodást). A baráti KGST országok elvtársi segítséggel hamar talpra állították az ipart, majd a termelés növekedésnek indult.

A megindult fejlődésben szerepet játszott a nagyobb vállalati önállóság és a kisipar kibontakozása. A gazdasági szerkezet átalakítására 1966 májusában meghirdették az új gazdasági mechanizmust. A reformok élére nyers Rezső, Fock Jenő, Fehér Lajos állt. A vállalatok nagyobb önállóságot kaptak, a párt csak a tervszámokat határozta meg, a termelés, a bérezés és az értékesítés a vállalatok hatáskörébe került. Az állami nagyvállalatok mellett megkezdte működését a magángazdaság, ezzel is javítva a gazdaság teljesítőképességét.

A biztató reformokat a nemzetközi események megtörték (prágai tavasz leverése, olajár-robbanás), és az 1970-es évektől az életszínvonal szinten tartása már csak külföldi hitelek árán volt lehetséges.

A reformba azonban eleve „fékeket” építettek (árszabályozás, teljes foglalkoztatás), ami a reformok kibontakozását eleve lehetetlenné tette. Ugyanakkor a gazdasági liberalizálás maga után vonhatta a politikai lazulást is, s ez kiváltotta a pártvezetés ellenállását, akik a politikai helyzetet kihasználva megbuktatták a reformot. A reform kudarca bebizonyította, hogy az adott keretek között a rendszer nem megreformálható.

A mezőgazdaság kollektivizálása

A mezőgazdaság szocialista gazdálkodási rendbe illesztése a sajátos viszonyok miatt eltért a más gazdasági tevékenységeknél alkalmazott megoldásoktól. Az 1945-ös földosztás, a kistu-

lajdonosi rendszer kiépítése jelentős részben a kommunista párthoz kötődött, ezért, valamint az 1919-es tanácsköztársaság rossz emlékű földreformja miatt ebben a szférában nem merült fel az iparihoz hasonló államosítás. 1947–48, a kizárólagos kommunista hatalom megteremtése után azonban a mezőgazdaság sem kerülhette el a tervgazdaságba illesztést. Erre több, párhuzamos technikát alkalmaztak. A korábban is állami tulajdonú földekre az iparvállatokhoz hasonló állami gazdaságokat szerveztek, s birtokaik nagyságát folyamatosan növelték. Az egyéni gazdálkodókat hatósági, politikai és gazdasági kényszerítő eszközökkel igyekeztek minél nagyobb részben szövetkezetekbe terelni, s az így létrejövő termelőszövetkezeteket gyakorlatilag az állami tulajdonú gazdaság részeként kezelték. (A szövetkezetesítés szerepe az ötvenes évek első felében azonban még szerényebb volt, ráadásul 1953-tól, majd különösen az 1956-os forradalom után, a szigor enyhülésekor az addig alakultak egy része fel is bomlott.)

A mezőgazdaság tervgazdaságba integrálásának harmadik – az ötvenes években legnagyobb súlyú – eszköze az adminisztratív, magyarul rendőri eszközökkel kiegészített, hivatalosan gazdasági szabályzókkal biztosított, rekvirálás jellegű elvonás volt. (A korszak egyik legbrutálisabb elnyomó intézménye a beszolgáltatási rendszer volt, amely naturáliákban, tehát a termékek, illetve termények – többnyire teljesíthetetlen – mennyiségében, és nem értékben határozta meg a paraszti gazdaságok számára az államnak adószerűen átadandó javakat.)

A forradalom leverésével hatalomra került rezsim a lakosság megnyerése, a mihamarabbi konszolidáció érdekében az évtized első feléhez képest éppen a mezőgazdaságnál vezetett be, illetve vett tudomásul látványos enyhítéseket. Érvényben hagyta a Nagy Imre-kormánynak a beszolgáltatás eltörléséről szóló rendelkezését, s ígéretet tett a különböző tulajdonformák egyenrangúságának biztosítására, az erőszakos szövetkezetesítési kampányok megszüntetésére.

Persze az adó- és árpolitika, a felvásárlás állami monopóliuma jócskán biztosította, hogy a szocialista állam ne legyen kiszolgáltatva a parasztság és a piac akaratának. Ezt az 1956 utáni és a nagy kollektivizálás előtti néhány évet legjobban a lengyelországi párhuzam említésével lehet jellemezni. Ott is felbomlottak 1956-ban a szövetkezetek, ott is ígéretet kapott a parasztság az erőszakos kollektivizálás leállítására, de ott, szemben Magyarországgal, egészen a rendszer bukásáig be is tartották ezt. Mégis, a gazdasági szabályzókkal, a felvásárlási rendszerrel és más adminisztratív megoldásokkal a lengyel tervgazdaságba ugyanúgy beillesztették a mezőgazdaságot, mint a többi szocialista országban a kollektivizálással.

Magyarországon 1958 végén – kisebb változtatások után – hirtelen alapvető fordulatot vett az agrárszervezetekkel kapcsolatos gyakorlat. A új irányvonal egyértelműen kívülről jövő

inspirációhoz kapcsolódott, bár az 1956 végén még tudomásul vett engedményeket a hazai vezetés döntő része mindig is ideiglenesnek, taktikainak tekintette. A Szovjetunió s vele együtt a többi szocialista ország gazdaságpolitikájában ekkoriban vált meghatározóvá a hit, hogy szűk két évtized alatt, 1975–80 tájára gazdasági fejlettségben utolérjük, sőt túl is szárnyalják az Egyesült Államokat, illetve a legfejlettebb nyugati országokat. Ehhez azonban – vélték – a szocialista termelési rend minden lehetőségét fel kell használni, így nem lehet tovább halogatni a magángazdaságnál magasabb rendű kollektív formációk, a szövetkezetinek nevezett, a gyakorlatban állami jellegű nagyüzemi gazdálkodás bevezetését.

Amikor a vezetés vizsgálni kezdte, hogy mennyiben állnak rendelkezésre a tömeges szövetkezetesítés feltételei, a párt- és állami apparátus már világosan látta: a feladat az elképzelés győzelemre vitele, s ennek megfelelően nemcsak visszaigazolta a szándékot, hanem már a formális döntés előtt munkához látott. Bár megfogalmazódtak óvatosságra intő vélemények is, amelyek az anyagi lehetőségek korlátaira hívták fel a figyelmet, sőt hivatalosan sem tartották indokoltnak az ugrásszerű változást, az apparátusok önmozgása, a túlteljesítési buzgalom vált meghatározóvá.

A mezőgazdasági munka szezonálisához igazodó három koncentrált szervezési kampány (1959 első három hónapja, 1959–60 és 1960–61 tele) révén gyakorlatilag 15 hónap alatt befejeződött a kollektivizálás, amely volumenében nagyobb, következményeiben tartósabb változást jelentett, mint az 1945. évi földreform.

1953 közepén, a korábbi csúcson idején összesen 376 ezer tagja volt a szövetkezeteknek, 1958 végén, az új kampány kezdetén ennek kevesebb, mint fele, 169 ezer. A kollektivizálás tempóját jellemzi, hogy 1959. március végére 512 ezerre nőtt a szövetkezeti tagok száma, 1960. március végére közel 870 ezerre, 1961. március végére pedig 1,2 millióra. A kampány kezdetén az ország szántóterületének alig több mint 13%-a volt a szövetkezetek kezében, 1961. március végén már közel 70%-a. A két szektor szerepe e három évben gyakorlatilag megcserélődött, amit az iménti adatokon túl világosan mutat az is, hogy míg 1958-ban a mezőgazdaságból élők közel 80%-a tevékenykedett a magángazdaságokban, addig 1962-ben már 75%-uk tömörült termelőszövetkezetekbe.²⁰

A szervezés hatékonyságában döntő szerepet játszott, hogy a kampány utólag igazolta a paraszti bizalmatlanságot, miszerint az egyéni gazdálkodást úgyis csak ideiglenesen engedik a kommunisták. Más tényezők mellett persze jelentős szerepet kapott a „ráhatás”, a lelki nyo-

²⁰Száray Miklós-Kaposi József Történelem IV. (Nemzeti Tankönyvkiadó 2006)

más, fenyegetőzés, zaklatás, nem egy esetben a fizikai erőszak is, bár többnyire elegendő volt ennek lehetőségét felidézve, emlékeztetni az 1956 előtti módszerekre.

A tömeges kollektivizálással az agrárgazdaságban is a közvetlen tervutasításos módszer vált uralkodóvá. Formálisan nem a tsz-eket illesztették az állami szervezetek hierarchikus rendjébe, hiszen a jogi normákat, a szövetkezetek csoporttulajdon jellegének látszatát tartani kívánták. A lebontott tervek a tanácsokra, a felvásárlószervezetekre voltak érvényesek, de a tsz-ek „önálló” terve párt- és tanácsi jóváhagyás nélkül nem készülhetett el, s többnyire egybe is esett az illetékes tanács, felvásárlóvállalat megfelelő tervével.

Miközben gyakorlatilag felszámolták az 1956-ot követő időszak – utólag taktikainak nevezett – engedményét, a paraszti magángazdálkodást, megerősítették bizonyos új engedmények szükségességét, így a háztáji gazdálkodás, a részesművelés és az illetményföldek rendszerét. Mindez két megfontolásra épült. Egyrészt arra, hogy a parasztság a közös gazdálkodásból elmaradó jövedelmét más forrásból többletmunkával pótolhassa. Másrészt arra, hogy biztosítsák a magán- és közös gazdálkodás közötti – mondjuk így – lelki átmenetet, vagyis a szövetkezetesítést továbbra is csak kényszerből elfogadó parasztság tulajdonhoz való ragaszkodását kevésbé sértsék. Ekkoriban még egyértelműen elvi és így csak átmeneti engedménynek tekintették a kollektív gazdasághoz kapcsolódó magángazdálkodást, később azonban világossá vált ennek a mezőgazdaságban játszott alapvető szerepe és népességmegtartó funkciója is.

A szövetkezetesítést követő első évek jócskán igazolták az előzetes aggodalmakat megfogalmazók véleményét. A kistulajdonosi önkiszákmányolás addigi erőforrása elapadt, nem voltak meg a feltételei a közös állattartásnak, de általában is hiányoztak a nagyarányú átalakítás anyagi eszközei. A kollektivizálás éveiben összességében közel 10%-kal csökkent a mezőgazdasági termelés, aminek következtében alapvető ellátási gondok jelentkeztek. Így 1964 februárjában az MSZMP Központi Bizottságának a mezőgazdaságról határozva gyakorlatilag az 1958 végétől érvényesülő agrárpolitika kudarcából kellett kiindulnia.

Nem részletezve itt a változásokat, a lényegét úgy foglалhatjuk össze, hogy ekkortól fokozatosan szélesedett a mezőgazdasági szövetkezetek szervezeti, gazdálkodási önállósága, megszűnt az addigi tervutasításos rendszer, szerepét a gazdasági szabályzók vették át. Mindezzel együtt jelentősen megemelték a mezőgazdaságban felhasználható fejlesztési források összegét, és szervezetenként is lehetővé tették az önálló szövetkezeti gépállomány kiépítését (az addigi állami gépállomási rendszer fokozatos felszámolásával). Az ezzel kezdődött változások a hatvanas évek második felétől az agrárgazdaságot több mint egy évtizedre a magyar gazdaság sikerághoz tették, s csak a nyolcvanas évek elejétől váltak láthatóvá az alkalmazott eszközök, szervezeti formák korlátai.

A pályázatot készítette:

A pályázó köre: I. 9-10. évfolyam

Készítette: Szűcs Erzsébet

Születési hely, és idő:Karcag. 2000.Január. 22

Lakcím:5310 Kisújszállás Kórház út 13/1

E-mail cím: erzsbet0122@freemail.hu

Telefonszám: 06205735870

A felkészítő tanár:

Gyermán János Tamás

Szentannai Sámuel Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium

5300 Karcag, Szentannai Sámuel utca 18.

E-mail cím: gyermanjanos@freemail.hu

ELÉRHETŐSÉG: 0630/4252080

Felhasznált szakirodalom:

- Boncz Illés interjúja
- Botos János: *Az államosítás és a szakszervezetek*. Budapest: Népszava. 1988. [ISBN 963-322-716-X](#)
- Cserhalmi Imre; Strassenreiter Erzsébet: *Történelmi kulcsátvétel* (Interjú államosító igazgatókkal) Kossuth Könyvkiadó 1983 [ISBN 963-09-2160-X](#)
- Huhák Heléna – „*Ne higgy a Kuláknak*”, Kommentár, 2013/4,
- Kávási Klára – *Kulák lista*, AGORA, Budapest, 1991, 38. o.
- KÁVÁSI Klára: *Kulák lista*. Agóra, Budapest, 1991. 106–110
- Kocsis Piroska: Rákosi Mátyás hatvanadik születésnapjának megünneplése, Budapest, 1952
- PüNKÖSTI ÁRPÁD: *Rákosi a hatalomért*, Budapest, Európa Kiadó, 1992 ISBN 963 07 5412 6
- PüNKÖSTI ÁRPÁD: *Rákosi a csúcson*, Budapest, Európa Kiadó, 1996 ISBN 963 07 6048 7
- Rainer M. János: A magyarországi fordulatok és a szovjet politika, 1944–48. *Rubicon*, 1998/4-5.
- Száray Miklós-Kaposi József *Történelem IV.* (Nemzeti Tankönyvkiadó 2006)
- Valuch Tibor: *Hétköznapi élet Kádár János korában* (Corvina, 2006) ISBN 9631354105 és ISSN 17874076
- Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében* (Osiris, 2001 (2005)) ISBN 9633898137 ISSN 1218-9855 (a 2001-es kiadás: ISBN 9633799112)
- <http://www.prherald.hu/2015/07/a-kulaklistak-szuletese/>
- <http://lexikon.katolikus.hu/K/kollektiviz%C3%A1s.html>
- http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0027_FF11/ch01s04.html
- <http://lexikon.adatbank.ro/tematikus/szocikk.php?id=79>
- <http://www.tti.hu/esemenyek/681-kollektivizalas-es-allami-eroszak-konferenciabeszamolo%20%20%20>